

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОХОРОНИ ОЦЗ ТА ВЕДЕННЯ
ГОСПОДАРСТВА В НИХ НА ТЕРИТОРІЇ ЛІСОВОГО ФОНДУ
ВП НУБІП УКРАЇНИ «БОЯРСЬКА ЛДС»**

м. Боярка 2021 р.

1.1. Загальні положення щодо ведення господарства в ОЦЗ

Виділення і охорона ключових лісових ділянок та біотопів у якості ОЦЗ має на меті збереження біорізноманіття лісів, типових ландшафтів і комплексів, раціональне ведення лісового господарства.

Саме тому, ділянки ОЦЗ повинні відповідати певним критеріям виділення, які подано нижче, з урахуванням досвіду аналогічних досліджень:

- *регіональної репрезентативності* (ділянки повинні пропорційно містити усе різноманіття різновікових лісових фітоценозів приурочених до різних типів умов місцезростання);
- *низького ступеня антропогенної порушеності* (пріоритет у виділенні ОЦЗ надають природним і відновленим лісовим угрупованням, з оптимально збереженою структурою й мінімальним ступенем порушення);
- *локальної мережі* (означає, що виділення ОЦЗ, за можливості, проводять не окремими мозаїчно розташованими ділянками, а просторово зв'язаними групами насаджень (суцільними лісовими масивами);
- *фітосозологічної цінності* (наявність на території лісового масиву місцезростань окремих раритетних представників флори або раритетних фітоценозів).

Забезпечення належних умов охорони та відтворення виявлених цінностей, потребує планування, наукового супроводу та ресурсноенергетичних затрат для його здійснення.

Першим і надзвичайно важливим етапом реалізації цього завдання є планування та розстановка пріоритетів господарської діяльності лісового підприємства. Бо подальша участь виділених ОЦЗ та їхня роль у збереженні лісового біорізноманіття, залежатиме саме від результатів прийнятих управлінських рішень.

Оскільки процес відновлення лісового покриву може тривати протягом 50 років і більше, а певні види регіональної флори і фауни можуть зникнути назавжди, то прийняття рішення щодо завдань управління та ведення лісового господарства в ОЦЗ повинні бути зваженими. Вибір методів управління визначається довготерміновою метою використання лісу та обсягами ресурсів, необхідних для її досягнення, при цьому важливо враховувати стан інших лісів місцевості, а також еколого-економічні переваги від використання недеревних ресурсів лісу (рис. 1).

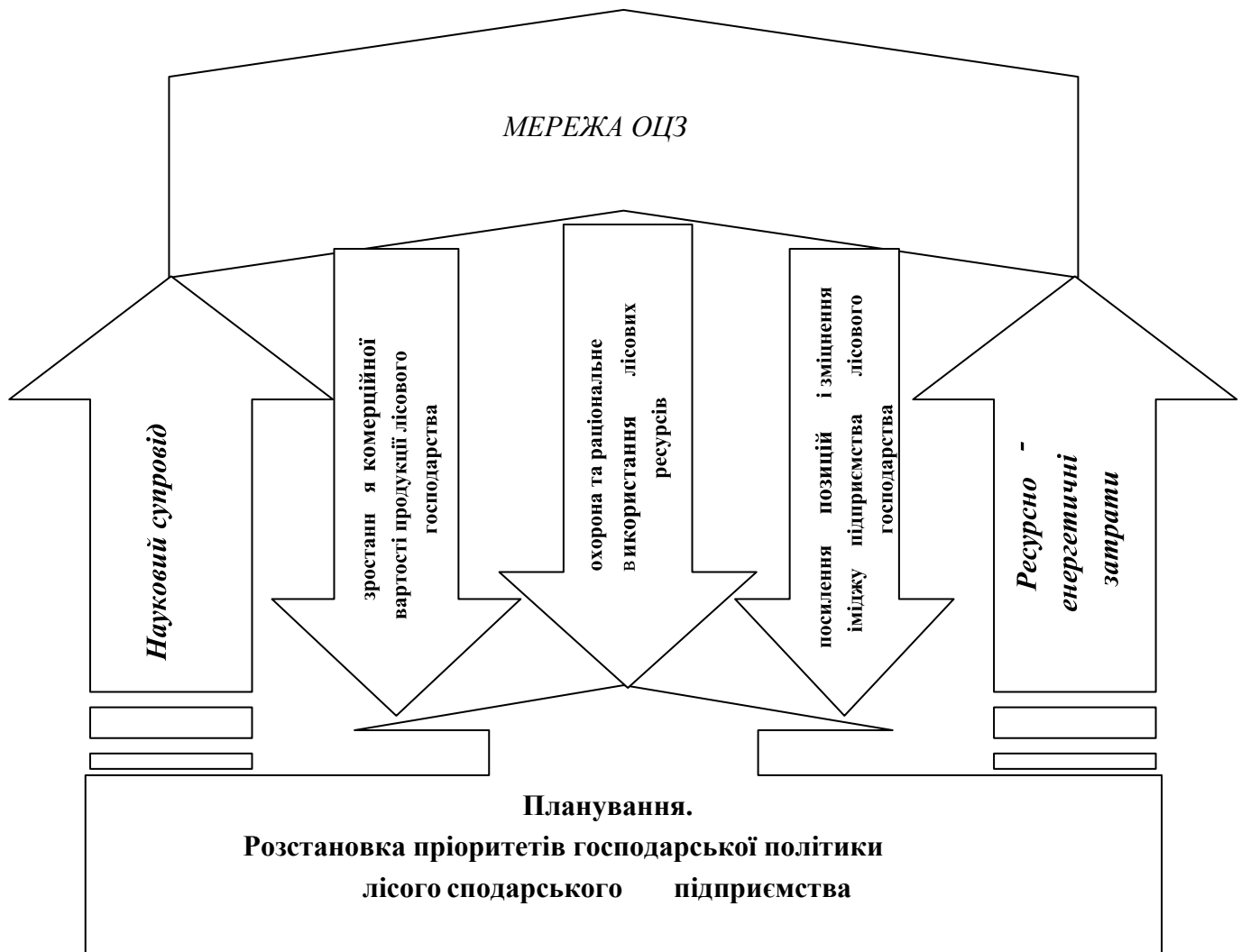

Рисунок 1 – Схема процесу забезпечення охороною та ведення господарства на території ОЦЗ

Планування та проведення господарських заходів в ОЦЗ здійснюються згідно з чинною законодавчо-нормативною базою ведення лісового господарства.

Основним завданням, що вирішується під час планування та проведення господарських заходів в ОЦЗ є охорона, підтримання та поліпшення екологічних і соціальних цінностей та запобігання можливим негативним змінам у цих лісах.

Особливостями проведення лісогосподарських заходів в ОЦЗ є:

- рубки головного користування проводяться, переважно, несучільними способами з використанням природного поновлення та формуванням різновікової складної структури деревостанів;
- під час проведення рубок догляду формується другий ярус, зберігається природне та штучне (піднаметові лісові культури) поновлення цінних видів;
- рубки догляду поєднуються з іншими заходами: огорожуванням місць росту цінних деревних, чагарникових і трав'яних видів, садінням підліску або його видаленням, створенням піднаметових культур тощо;
- методи та способи проведення рубок догляду мають забезпечувати мінімальне порушення лісового середовища й дерев, що залишаються, тому інтенсивність рубок догляду за лісом може бути зниженою від нормативних

показників на 35–50 %, а повторюваність прийомів рубок догляду залежить від стану насадження.

Безперервне відновлення і формування лісостанів, максимально подібних за структурою і генезисом до природних можливе за умови застосування системи організації та ведення лісового господарства під назвою «наближене до природи лісівництво».

Основними господарськими заходами, що можуть здійснюватися в ОЦЗ, є:

- заходи щодо запобігання антропогенним змінам лісових екосистем (зокрема, відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань, видів рослин і тварин, які зникають тощо);

- рубки догляду;
- вибіркові санітарні рубки;
- ліквідація захаращеності як окремий захід;
- протипожежні заходи;
- сприяння природному поновленню;
- створення часткових піднаметових культур тощо.

Організація проведення господарських заходів в ОЦЗ має такі особливості:

- проведення головним чином в осінньо-зимовий період;
- нижча інтенсивність;
- відсутність чітко встановленого періоду повторюваності;
- застосування природо-зберігаючих технологій, малогабаритної техніки, ручних механізованих агрегатів, підвісних трелювальних канатних установок (на схилах крутизною понад 10°), гужового транспорту;
- максимальне збереження наземного покриву, у тому числі й підстилки.

Основним обмеженням, спрямованим на збереження біорізноманіття, є заборона вирубування та пошкодження дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України, насінників, плюсових та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття.

Важливими з точки зору збереження біорізноманіття (мертвої деревини) є питання очищення місць рубок від порубкових решток. Метою цієї операції є створення сприятливих умов для відновлення лісу, запобігання ерозії ґрунту, зниження рівня пожежної небезпеки та забезпечення належного санітарного стану. Залежно від лісорослинних умов і вимог лісовідновлення пріоритетними для застосування мають бути безвогневі способи очищення лісосік:

- укладання залишків на трелювальні волоки і вминання їх тракторами у ґрунт;
- розкидання подрібнених залишків по площі лісосіки;
- збирання залишків у купи для подальшої реалізації на паливо, переробки на корм, сировину для лісохімічної промисловості, а також для переробки на технологічну тріску.

Встановлені обмеження при проектуванні господарських заходів виконуються за умови, що їх проведення не призведе до негативних чи

незворотних змін стану ОЦЗ. Забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану довкілля та зниження встановленої цінності цих територій.

Доцільність проведення будь-яких господарських заходів, їх обсяги, черговість і повторюваність визначаються лісогосподарським підприємством за участі відповідних організацій та зацікавлених сторін на основі матеріалів базового та безперервного лісовпорядкування, наукових рекомендацій, результатів моніторингу, що проводиться в таких лісах тощо.

1.2. Охорона та ведення господарства на територіях із осередками біорізноманіття

Особливості проведення охоронних та лісогосподарських заходів розглянуто за підкатегоріями, у межах територій із осередками біорізноманіття.

ОЦЗ 1.1. Природо-заповідні території. Для здійснення законодавчо передбачених заходів з мінімальною втратою територіями ПЗФ, включених до ОЦЗ 1.1, природної цінності рекомендовано:

- на виконання положень природоохоронного законодавства України й охоронного зобов'язання об'єкту ПЗФ, перед оформленням документації для затвердження плану проведення санітарно-оздоровчих заходів і відбору дерев для санітарних рубок на ділянках ОЦЗ 1.1, необхідно проведення консультацій з науковцями (ботаніками, лісівниками, мікологами, зоологами, екологами) та спеціалістами у галузі охорони природи;
- за наявності ознак патології у насадженні, провести його обстеження, детально проаналізувавши здобуті результати, виявити її осередки, за вибору способів санітарних рубок надавати перевагу вибірковим, обмежившись основними осередками утворення лісової патології;
- окремі екземпляри або групи дерев з ознаками патології, без небезпеки її поширення не призначати до рубки, санітарно-оздоровчі заходи застосовувати лише як виключення, у разі крайньої потреби;
- проведення лісогосподарських заходів здійснювати у осінньо-зимовий період для мінімізації негативного впливу для живого надґрунтового покриву та фауни;
- за можливості, обмежити застосування важкої техніки з метою запобігання надмірного ущільнення верхніх горизонтів ґрунту;
- проводити щорічні моніторингові геоботанічні, флористичні, фауністичні, популяційні фітопатологічні дослідження, ретельно фіксуючи результати, які заносяться до спеціально створеної наукової бази даних по підприємству лісового господарства;
- застосовувати при лісовідновленні аборигенні види дерев і чагарників;
- відповідно до положень чинного законодавства України, охоронного зобов'язання та результатів моніторингу, проводити ліквідацію осередків фітоінвазій, з метою не допущення потрапляння до природних лісових угруповань чужорідних видів рослин, запобігаючи біологічному забрудненню ОЦЗ.

Проводити заходи з регуляції чисельності вже наявних популяцій чужорідних видів на території ОЦЗ 1.1. До чужорідних видів рослин, популяції яких потребують знищення або регуляції відносяться: клен ясенелистий (*Acer negundo* L.), черемха пізня (*Padus serotina* (Ehrh.) Borkh.), дуб червоний або північний (*Quercus rubra* L.), акація біла (*Robinia pseudoacacia* L.), дівочий виноград п'ятилопатекий (*Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch.), птелея трилиста (*Ptelea trifoliata* L.), гірчак богемський (*Reynoutria* × *bohemica* Houtt.), ясен пенсільванський (*Fraxinus pennsylvanica* Marshall), аморфа кущова (*Amorpha fruticosa* L.), ірга круглолиста (*Amelanchier ovalis* Medikus), ваточник сірійський (*Asclepias syriaca* L.);

– сприяти природному поновленню, оптимізації вікової структури популяцій представників аборигенної дендрофлори, у тому числі й активними лісогосподарськими заходами (реконструкція насаджень), використовуючи місцевий посадковий матеріал.

ОЦЗ 1.2. Види, що перебувають під загрозою знищення, вимирають та ендемічні види. Рекомендації щодо охорони та лісогосподарського використання ОЦЗ 1.2 повинні бути направлені на:

– захист місцезростань раритетних представників флори, зокрема рослин занесених до Третього видання Червоної книги України від пошкоджень;

– за умови одиничного місцезнаходження раритетного виду, залишають безпосереднє місцезростання, створюючи буферну зону навколо нього, мінімальний розмір якої дорівнює середній висоті деревостану конкретного місцезростання, але не менш ніж 20 м;

– за умови дифузного розміщення поодиноких екземплярів раритетних видів у лісовому масиві, необхідно приймати рішення про виділення вказаного лісового масиву або його фрагменту, з раритетними представниками флори, на рівні лісового виділу для подальшої охорони виявленої цінності;

– за умови виявлення раритетних угруповань, занесених до Зеленої книги України необхідно переводити ділянки їхнього місцезростання до ОЦЗ, виключаючи з плану проведення лісогосподарських заходів;

– слідкувати за дотриманням режиму і виконання заходів з охорони території (заборона проведення будь-яких будівельних робіт, зокрема надання ділянок під будівництво; розорювання земель, за винятком створення протипожежних смуг; робіт, що призведуть до порушення ґрунтового та гідрологічного режимів території; розробку корисних копалин; рубок головного користування та прохідних рубок; порушення місцезростань та оселищ представників флори і фауни; улаштування сміттєзвалищ і забруднення території; використання та зберігання отрутохімікатів; заготівлю будь-яких лісових ресурсів та сировини; полювання, розведення вогнищ; випасання худоби й інших видів господарської діяльності, які можуть призвести до втрати наукової і природної цінності об'єкта);

– проводити щорічні моніторингові геоботанічні, флористичні, фауністичні, популяційні фітопатологічні дослідження, ретельно фіксуючи результати, які

заносяться до спеціально створеної наукової бази даних по підприємству лісового господарства.

ОЦЗ 1.3. Ключові місця тимчасової концентрації тварин. Для забезпечення збереженості виявлених цінностей лісових ділянок (ключових оселищ та сховищ лісових тварин) на заміну традиційного підходу (санітарної вибіркової рубки) слід запроваджувати підходи, які є наближеними до природи. Лісівники мають сприяти продовженню життя старовікових корінних лісостанів, які є гарантією збереження популяцій аборигенних видів певного регіону.

З метою збереження різноманіття ключових оселищ та сховищ лісових тварин, покращення захисних, гніздових і кормових властивостей лісових ділянок необхідно практикувати наступні заходи:

- на Поліссі у соснових госпсекціях при відведенні дерев у рубку слід зберігати всі поодинокі дерева дуба, незалежно від їх санітарного стану та господарської оцінки;

- стиглі дерева дуба і сосни мають виключне значення для живлення багатьох лісових тварин. Крони дубів і сосен є єдиним можливим гніздовим помешканням крука, сойки, хижих птахів, а також важливим елементом кормової стації для білошиїї та строкатої мухоловок, сойки, повзика, підкоришника, дятлів, синиць;

- на Поділлі при відведенні дерев у рубку слід зберігати усі дерева черешні, оскільки такі дерева є важливим джерелом кормів для костогриза, дроздів, білки, вовчків, дупла часто заселяються кажанами, стовбури дерев зі зламаними верхівками є гніздовим помешканням сов, сойки, дроздів;

- при відведенні дерев до суцільнолісосічної рубки слід зберігати біогрупи дерев ялини (не менше, ніж 10 дерев у одній біогрупі), які покращують захисні властивості помешкань та є важливим елементом кормової бази і осередками сховищ лісових птахів і ссавців (білки, вовчків, сойки, чижа, дрозда чорного, синиць).

Залишення насінних дерев в якості дерев-присад. На зрубках з природним поновленням треба залишати високостовбурні насінні дерева з розлогою кроною, які можуть використовуватись в якості дерев-присад для денних і нічних хижих птахів, вівсянки звичайної, зяблика, дроздів, сорокопудів тощо.

Збереження підросту та куртин з чагарників. При здійсненні лісосічних робіт слід зберігати підріст не лише основної, а і другорядних порід та підліску (ліщини, бузини, горобини, свидини). Важливим є залишення куртин з чагарників (площею 10–20 м²) – осередків гніздових стацій вівчариків, кропив'янок, вовчків тощо.

Формування сприятливого мікроклімату та захисних властивостей ділянки. Для збереження захисних властивостей ділянок з заселеними дуплами та гніздами і зменшення турбування птахів рекомендується залишити сусідні дерева у напрямку льотка (гнізда), групи дерев II ярусу (до 10-ти) – навколо дуплястих дерев та групи кущів. Це сприятиме формуванню сприятливого мікроклімату та захисних властивостей ділянки.

Збереження дерев з дуплами. Дуплясті, сухостійні та вітровальні дерева (діаметром від 20 см, у кількості до 10 дерев на 1 га) слід залишати на лісосіці з метою збереження всього різноманіття ключових помешкань лісових тварин, а також як місць живлення та гніздування багатьох представників орнітофауни. Дуплясті дерева з різною висотою розташування дупел (2,5–9 м) та різними розмірами льотків (3х3–15х15 см) забезпечують комплексне використання даних сховищ багатьма лісовими тваринами (голуб-синяк, сова сіра, дятел звичайний, дятел малий, жовна чорна, синиця велика, синиця голуба, повзик, підкоришник, мухоловка, вовчок, кажан, куниця лісова, білка тощо). Найважливішими сховищами багатьох рідкісних видів кажанів є дупла з подвійними льотками і вираженою верхньою порожниною.

Збереженню підлягають також живі дерева з великими прикореневими і комлевими дуплами і нішами, які є гніздовими помешканнями дендрофільних птахів і ссавців та тимчасовими сховищами борсука, куниці лісової, багатьох видів земноводних і безхребетних тварин. Дерев з щілинними і тріщинними порожнинами (морозобійними, механічними) є потенційними сховищами повзика, синиць, вовчків, нетопирів лісового і малого, вечірниць малої тощо.

На ділянці навколо дуплястого дерева, яке є ядром консорти, необхідно зберігати біогрупи різновікових дерев (5–10 дерев) з метою покращення захисних і кормових властивостей лісових ділянок. Найбільш цінними є групи дерев, які формують внутрішню галявину.

Сухостійні та ослаблені дерева берези і осики є важливим елементом кормової бази жовни чорної. Дупла, напівдупла та ніші у місцях зламів стовбурів є гніздовим помешканням синиць, дятла малого, сойки, куниці лісової. Нахилені стовбури відмерлих дерев можна залишати, обрізаючи їх на висоті близько 5 м.

Збереження фаутичних дерев (дерев із пошкодженнями). Збереженню підлягають дерева, які уражені дереворуйнівними грибами та відмерлі (зі зламаними верхівками, нахилені, повалені, стовбури дерев, що перегнивають з діаметром від 20 см) (до 10 дерев на 1 га). Цінність цих дерев, полягає у створенні ними важливого кормового середовища та транзитних захисних осередків багатьох представників лісової фауни. Порожнини під відсталою корою дерев є потенційними місцями гніздування підкоришника, повзика, мухоловки строкатої, сховищ нетопира лісового. У випадку відсутності сухостійних дерев із діаметром більше 20 см, на лісосіці залишається лише декілька дерев з найбільшим діаметром. На лісосіках слід зберігати одиничні плосковершинні або суховершинні сосни, одиничні найбільші дерева осики.

Збереження високих пнів. Під час проведення лісогосподарських робіт слід зберігати високі (вище 0,5 м) пні (до 5 шт. на 1 га). Повалені дерева та високі пні слугують «кузнями» для дятла звичайного, вони є осередками сховищ гризунів, земноводних, плазунів, багатьох видів комах та важливим елементом інформаційної мережі куниці лісової, ключовими помешканнями борсука, кабана, цінних комах (жук-олень, туруни тощо).

Збереження дерев з великими гніздами. Збереженню підлягають усі дерева з великими гніздами (з діаметром більше 0,4 м – є місцями оселення лелеки чорного, канюка звичайного, осоїда, великого і малого підорлика, підсокола великого, чаплі сірої тощо) та насадження навколо них (50 м) з виділенням охоронної зони навколо них (до 500 м). Необхідна консультація з фахівцями-орнітологами щодо заселеності гнізда, площі охоронної зони і можливої господарської діяльності у охоронній зоні.

Збереження норних поселень тварин. Особливу увагу слід приділяти збереженню біогруп дерев на місцях норних поселень тварин. Збереженню підлягають різновікові групи дерев (5–10 шт.) на підвищених ділянках рельєфу.

Покращення захисних і гніздових умов для лісових тварин. Для покращення захисних і гніздових умов для лісових тварин (вільшанки, волового очка, куниці лісової, земноводних і плазунів), слід залишати частину порубкових решток (у вигляді окремих куп (2–3 м²) гілок, хмизу, дров висотою до 2,5 м) на ділянках, за умов дотримання основних вимог щодо правил пожежної безпеки.

Збереження мертвої деревини. Збереженню підлягають лежачі стовбури на різних стадіях розкладу. Лежачі стовбури дерев з діаметром більше 25 см є помешканням вузькоспеціалізованих видів тварин, рослин і грибів, кормовою базою багатьох тварин, місцем гніздування птахів, місцем зимівлі багатьох видів земноводних і плазунів (гостроморда і трав'яна жаби, тритони, веретільниця, вуж, гадюка). До ділянок з поваленими деревами часто приурочені групи підросту основних лісотвірних порід.

Збереження лісових ділянок з високими екотонними властивостями. Важливим є збереження лісових ділянок з високими екотонними властивостями. Ділянки пристигаючих та старовікових насаджень, які знаходяться на межі різних типів угідь, екосистем, біотопів, стацій і є важливим фрагментом шляхів добових міграцій тварин (ратичних, хижих, кажанів), осередками тимчасових і постійних сховищ (лежки козулі, кабана, зайця, норні поселення борсука, лисиці, собаки єнотоподібного, горностає) та гнізд птахів (канюк звичайний, підсоколик великий, осоїд).

Ефективним шляхом збереження захисних властивостей лісу є формування буферних смуг з тонкомірних дерев і підросту на межі вирубок і прилеглих лісових масивів. Їх необхідно формувати для зменшення вивалювання і всихання деревостанів на узліссях. Це дозволить ефективніше зберігати фрагменти старовікових насаджень, які відіграють важливу екологічну роль як осередки зональних видів рослин і тварин та як шляхи їх розселення на порушені території, а також як регулятори мікроклімату і режиму стоку.

1.3. Охорона та ведення господарства на ландшафтах, великих екосистем ландшафтного рівня та мозаїки екосистем, які є істотними на світовому, регіональному або національному рівнях.

Території великих лісових ландшафтів (ОЦЗ – 2), як правило, представлені значними за площею лісовими масивами або включають до складу ділянки прилеглих угідь, створюючи єдиний просторовий комплекс.

Ведення господарства на територіях великих лісових ландшафтів не передбачає повної заборони лісогосподарської діяльності. В ОЦЗ 2 можуть проводитися всі види лісогосподарських заходів, враховуючи обмеження передбачені чинним законодавством.

Збереження старовікових лісів передбачає залишення мертвої деревини (лежачої та стоячої) на всіх стадіях розкладу та контролювання переходу свійських тварин, які прямують до і з пасовища. Слід впроваджувати режим регульованої рекреації – заборонити таборування, але при цьому дозволити піший туризм, проведення тематичних екоосвітніх і туристичних заходів з низьким негативним впливом на довкілля. Туристичні стежки повинні маркуватися.

У лісах з первинною структурою лісогосподарське втручання має бути обмежене. У вторинних лісах допускається проведення заходів сприяння природним типам лісів, збереження цілісності популяцій едифікаторних видів для збереження екосистем у природному стані. З метою збереження характеристик усього лісового ландшафту застосовують запобіжні заходи. Не допускається зміна категорії використання земельних ділянок. Вводиться заборона на проведення інфраструктурних робіт, які призводять до фрагментації оселищ. Заготівля деревини має проводитися за умови збереження різноманітної структурної мозаїки на рівні ландшафту. У лісах із значною порушеністю антропогенним впливом, слід проводити роботи з повернення їхнього складу та структури до головного природного типу лісу.

Під час планування та проведення лісогосподарських заходів у таких лісах слід забезпечити:

- збереження природного видового складу та генетичної структури едифікаторів і компонентів деревостанів у відповідності з корінними типами лісу для запобігання зміні структури ландшафту;
- обов'язково проводити аналіз просторової структури за картографічними матеріалами та планувати заходи таким чином, щоб уникати фрагментації цілісного лісового масиву, застосовувати лише поступові рубки на незначних площах, сприяючи природному поновленню представників аборигенної дендрофлори на вирубках;
- за можливості, обмежити застосування важкої техніки з метою запобігання надмірного ущільнення верхніх горизонтів ґрунту;
- збереження постійного вкриття ділянки лісовою рослинністю;
- мінімальну пошкодженість поверхні ґрунту під час проведення господарських заходів;

- збереження біотопів для нормального існування видів рослин, тварин та грибів, відтворення природного видового складу рослин, тварин, їхніх популяцій і угруповань;

- проводити щорічні моніторингові геоботанічні, флористичні, популяційні фітопатологічні дослідження, ретельно фіксуючи результати, які заносяться до спеціально створеної наукової бази даних по підприємству лісового господарства.

Обов'язковим заходом охорони та збереження ОЦЗ 2 має бути проведення комплексної системи попереджувальних та обмежувальних протипожежних заходів із застосуванням сучасних засобів масової інформації та методів локалізації лісових пожеж.

1.4. Охорона та ведення господарства на лісових територіях із рідкісними й такі, що перебувають під загрозою або зникають екосистеми, оселища або рефугіуми.

У лісах, що містять рідкісні екосистеми та екосистеми, які перебувають під загрозою знищення можуть здійснюватися заходи, спрямовані на збереження та відновлення рослинних угруповань, що історично склалися. Також дозволяється проведення протипожежних і санітарних заходів.

Збереження цінностей віднесених до ОЦЗ 3, необхідно проводити з урахуванням рекомендованих заходів:

- за можливості, обмежити застосування важкої техніки під час лісогосподарських робіт, з метою запобігання надмірного ущільнення верхніх горизонтів ґрунту;

- уникати організації через території ОЦЗ 3 шляхів транспортного сполучення, прокладання будь-яких комунікацій, заборонити проїзд і перебування транспортних засобів, окрім службового транспорту;

- слідкувати за дотриманням режиму і виконання заходів з охорони території;

- проводити щорічні моніторингові геоботанічні, фауністичні, флористичні, популяційні фітопатологічні дослідження, ретельно фіксуючи результати, які заносяться до спеціально створеної наукової бази даних по підприємству лісового господарства.

Для збереження та підтримання цінних осередків лісової фауни необхідно застосовувати наступні заходи:

- зберігати ділянки стиглого і перестиглого лісу серед молодняків і середньовікових деревостанів, які є осередками розсівання насіння деревних порід, формують стійку біоту, здійснюють регуляцію мікро- та мезоклімату;

- зберігати ділянки лісу з деревами старовікової осики, які є осередками дупел – сховищ кажанів, окремі дерева осики з діаметром більше 40 см; групи дерев осики в оточенні дерев інших порід (для пом'якшення змін світлового,

теплого та гідрологічного режиму після рубки); ділянки із значною участю осики у складі (5 і більше одиниць);

- дбайливо ставитися до ділянок старовікового корінного лісостану та окремих старовікових дерев, які є елементами рідкісних (на регіональному рівні) екосистем старовікового корінного лісостану та є осередками гніздових біотопів рідкісних видів лісових птахів (сови сірої, голуба-синяка, соловейка східного);

- зменшення фактору турбування на лісових тварин (в період розмноження, гніздування, вигодовування потомства) за умови дотримання “сезону тиші” – з 15 квітня до 15 серпня та утримання від проведення господарських заходів;

- вивішування гніздових будиночків (до 5 шт. на 1 га) для збільшення чисельності напівдуплогнізdnих птахів та гніздових платформ на верхівках крон дерев (1 шт. на 1 га) для приваблення хижих птахів;

- підсаджування та формування куртин кущів з розлогою кроною (наприклад, спіреї, сніжноягідника, калини тощо) – до 5 куртин на 1 га лісосіки сприяє покращенню гніздових біотопів для чагарникової групи птахів;

- на ділянках з низькою зімкненістю крон та високим рівнем інсоляції необхідно влаштовувати місця водопою і купання птахів (мінімум 1 шт. на 2 га).

Отже, рекомендується застосовувати заборону господарських заходів на лісових ділянках, які розташовані в межах рідкісних та зникаючих типів оселищ та повне їхнє збереження. В особливих випадках (наприклад, природна небезпека, інвазійні види або антропогенне втручання) можуть бути дозволені активні господарські дії для збереження / відновлення сприятливого природоохоронного статусу екосистем. На заболочених ділянках, втручання повинно обмежуватися роботами зі збереження, проведеними таким чином, щоб не порушити гідрологічний баланс і забезпечити збереження боліт.

1.5. Охорона та ведення господарства на лісових територіях із захисними функціями довкілля

Метою ведення лісового господарства в захисних лісах є забезпечення ефективного виконання ними середовищезахисних функцій. В ОЦЗ – 4, що забезпечують основні функції природи в критичних ситуаціях, проводяться переважно заходи поліпшення якісного складу лісів, що обмежуються рубками догляду та вибірковими санітарними рубками. Проведення рубок головного користування дозволяється лише в лісах захисту річок, озер, водоймищ та інших водних об'єктів, а також на лісових ділянках уздовж смуг відведення залізниць, автомобільних доріг, трубопроводів.

У лісових ділянках вздовж берегів річок, суднохідних і магістральних каналів, навколо озер та водоймищ, узліссях вздовж межі з безлісною місцевістю, невеликих ділянках лісу, розташовані серед безлісної місцевості, при головному користуванні допускається проведення лише вибіркових, поступових і комбінованих рубок.

У насадженнях вздовж річок і струмків слід запровадити диференційований підхід до рубки, створити 200-м буферну зону навколо водних джерел, всередині якої рубки головного користування та лісовідновні рубки суцільного характеру слід заборонити. Також слід ввести обмеження на вирубку вільхових лісів – влаштувати 50-метрову буферну зону у вільхових заплавах лісах. Площа лісосіки не повинна перевищувати 1 га.

На узліссях вздовж боліт охороні підлягають смуги насаджень шириною не менше 50 м. Важливе охоронне значення має збереження заболочених ділянок лісу у пониженнях. На таких ділянках зосереджені місця літнього відпочинку лося, кормові стації тетерукових птахів, осередки тимчасових сховищ багатьох тварин, зокрема під час пожеж, репродуктивні водойми земноводних. Встановлення меж таких ділянок повинно відповідати природним контурам рельєфу.

Пріоритетними лісогосподарськими заходами на територіях із захисними функціями довкілля мають бути ті, що спрямовані на збереження та сприяння росту природного поновлення. При відтворенні лісів потрібно орієнтуватися на природне поновлення, і лише в таких умовах, де природне поновлення незадовільне або недостатнє, створювати лісові культури.

Під час проведення господарських заходів повинні застосовуватися технології, механізми та обладнання, що забезпечують максимальне збереження поверхні ґрунту від пошкодження. Для проведення первинного транспортування деревини на гірських схилах потрібно застосовувати канатні установки, оскільки використання інших засобів трелювання призводить до значних пошкоджень підросту і дерев, що залишаються, ґрунту та розвитку ерозійних процесів, зсувів. Лісогосподарські заходи у таких лісах призначаються у відповідності до чинних нормативно-правових актів.

1.6. Охорона та ведення господарства на лісових територіях, необхідних для збереження основних потреб місцевих громад

Метою господарських заходів в ОЦЗ 5 повинно бути збереження / покращення стану лісів для того, щоб вони могли забезпечувати ресурсами, що є основними для задоволення потреб місцевих громад. Конкретні заходи із збереження потрібно встановлювати в залежності від ресурсів і основних потреб, визначених під час консультацій з членами громад.

Основними показниками збереження зазначених цінностей є об'єктивна відновлюваність лісових ресурсів, які можуть вважатися особливо цінними у соціальному значенні, зокрема деревної та недеревної продукції лісів.

Планування та проведення лісогосподарських заходів у ОЦЗ 5 має проводитись із врахуванням наступних пунктів:

- ведення господарства на таких об'єктах має бути спрямоване на покращання стійкості та продуктивності лісової екосистеми, збереження її біорізноманіття;

- планування лісогосподарських заходів повинне базуватися на попереджувальному підході, щоб мінімізувати ризик незворотного пошкодження ключових ОЦЗ;
- з метою забезпечення попереджувального підходу в документах лісовпорядкування повинні бути визначені потенційні загрози для ОЦЗ 5;
- якщо немає впевненості, що окремі лісогосподарські заходи не вплинуть негативно на ОЦЗ 5, під час планування лісогосподарської діяльності апріорі приймається, що ці заходи впливають негативно, поки експериментально не буде доведено зворотне;
- планування лісогосподарських заходів здійснюється з обов'язковим урахуванням думки представників громад. Залучення громад до процесу прийняття рішень повинно бути повністю репрезентативним;
- під час планування та ведення господарства бажано отримати в перспективі на цих лісових ділянках стійкі різновікові насадження за складом наближені до природних, якщо це не вплине на ОЦЗ;
- під час планування та ведення господарства можна застосовувати вибіркові, поступові та комбіновані системи рубок, вибіркові санітарні рубки, рубки догляду, ландшафтні рубки, лісовідновні рубки, а в окремих випадках – переформування та реконструктивні рубки. Характер дерев, що вирубуються: окремі дерева або групи дерев, які мають ознаки фаутності, перестійності, з уповільненим ростом, а також дерева, що знаходяться в аварійному стані або пригнічують підріст;
- проводиться розчищення захаращеності та забезпечення вільного доступу до деревних та недеревних продуктів лісу, а також джерел водних та кормових ресурсів, котрі місцеві жителі використовують, задовольняючи свої основні потреби;
- пріоритетними напрямками господарювання також мають бути заходи сприяння природному поновленню та захисту лісу;
- громадам має бути гарантовано право вільного доступу та тривалого користування ОЦЗ 5.

1.7. Охорона та ведення господарства на територіях (ділянок, ресурсів, оселищ та ландшафтів світового або національного культурного, археологічного або історичного значення та/або критичної культурної, екологічної, економічної чи релігійної/священної важливості для традиційних культур місцевих громад)

Ведення господарства у ОЦЗ 6 загалом мають здійснюватися відповідно до вимог нормативних документів України, які застосовуються до лісів, що виконують історико-культурні та рекреаційні функції.

Відповідно до рекомендацій, викладених у посібнику господарські заходи повинні спрямовуватися на підтримання / покращення структури лісів для

збереження особливих цінностей, які підтримують ідентичність місцевої громади. Конкретні заходи з охорони повинні встановлюватися в залежності від конкретного випадку, від наявної структури лісу й потреб у збереженні, визначених в ході консультацій з представниками місцевої громади чи відповідальними органами. Серед основних заходів можна назвати: збереження або створення підвиділів лісів, ідентифікованих як ОЦЗ 6, дотримання принципу обережності під час проведення інтенсивних лісогосподарських робіт або, за потреби, повне обмеження рубок.

Планування лісогосподарських заходів у ОЦЗ 6 проводиться з обов'язковим урахуванням думки представників громад. Залучення громад до процесу прийняття рішень повинно бути повністю репрезентативним. Громадам має бути гарантовано право вільного доступу та тривалого користування ОЦЗ 6.

Ведення лісового господарства у ОЦЗ 6 спрямовується на підтримання лісів культурної та релігійної самобутності місцевих громад і соціальних груп, а також на оптимізацію рекреаційного навантаження на лісові масиви, оздоровлення і збереження лісів.

Враховуючи те, що ОЦЗ 6 мають обмежене лісокористування, проведення рубок головного користування можливе лише не суцільними способами, зокрема вибіркові, поступові та комбіновані рубки, слабкої інтенсивності.

Застосування лісогосподарських заходів у ОЦЗ 6, які спрямовані на підвищення стійкості та продуктивності деревостанів, збереження біорізноманіття лісів, їх оздоровлення і посилення захисних, санітарногігієнічних, оздоровчих та інших функцій забезпечується шляхом проведення рубок формування і оздоровлення лісів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Яницкая Т. Практическое руководство по выделению лесов высокой природоохранной ценности в России / Т. Яницкая / Всемирный фонд природы (WWF). - М., 2008. - 136 с.
2. Особливо цінні для збереження ліси : визначення та господарювання. [практичний посібник для України / 2-га редакція], 20 червня 2008. – 146 с.
3. Яницкая Т. Введение: краткий обзор российского опыта по применению концепции ЛВПЦ / Т. Яницкая // Леса высокой природоохранной ценности в России: опыт выявления и охраны. Сборник статей. – Всемирный фонд дикой природы (WWF). – М., 2008. – С. 3–6.
4. Закон України Про рослинний світ : зі змінами станом на 09.04.2014 // Відомості Верховної Ради України, 1999. – № 22 – 23. – С. 198 / [Електронний ресурс] : за даними офіційного веб-порталу Верховної Ради України – Режим доступу за адресою : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/591-14>
5. Закон України Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки : із змінами станом на 17.05.2012 // Відомості Верховної Ради України, 2000. – № 47. – С. 405 / [Електронний ресурс] : за даними офіційного веб-порталу Верховної Ради України – Режим доступу за адресою : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1989-14>
6. Закон України Про Червону книгу України : зі змінами станом на 18.11.2012 // Відомості Верховної Ради України, 2002. – № 30. – С. 201 / [Електронний ресурс] : за даними офіційного веб-порталу Верховної Ради України – Режим доступу за адресою : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>
7. Зелена книга України / за ред. Я. П. Дідуха. – К. : Альтерпрес, 2009. – 448 с.
8. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / [укладачі Т. Л. Андрієнко, М. М. Перегрим]. – К. : Альтерпрес, 2012. – 148 с.
9. Постанова Кабінету Міністрів України № 1286 від 29.08.2002 «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» : із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 956 (956-2009-п) від 09.09.2009 та № 748 (748-2013-п) від 07.08.2013 // [Електронний ресурс] : за даними офіційного веб-порталу Верховної Ради України – Режим доступу за адресою : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-%D0%BF>
10. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
11. European Red List of Vascular Plants / [M. Bilz, S. Kell, N. Maxted, R. Lansdown]. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу за адресою : http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/species/redlist/downloads/European_vascular_plants.pdf

12. Ботаніка. Методичний посібник щодо користування лісотипологічним гербарієм / Б. Є. Якубенко, А. М. Чурілов. – К. : Фітосоціоцентр, 2015. – 174 с.
13. Геоботаніка: тлумачний словник. / [Якубенко Б. Є., Попович С. Ю., Григорюк І. П., Мельничук М. Д.]. – К. : Фітосоціоцентр, 2011. – 420 с.
14. Дылис Н. В. Программа и методика биогеоценологических исследований / Дылис Н. В. – М. : Наука, 1974. – 401 с.
15. Методические рекомендации по ведению мониторинга компонентов биоразнообразия в Коргалжинском заповеднике, как основы для устойчивого управления ООПТ / [С. Н. Ерохов, О. И. Кошкина, Р. Р. Вагапов и др.]. – Астана, 2010. – 59 с.
16. Общее руководство по выявлению высоких природоохранных ценностей / [Э. Браун, Н. Дадли, Андерс Л. и др.]. – пер. с англ., ред. К. Н. Кобякова. – М. : Полиграф Медиа Групп, 2014. – 78 с.
17. Якубенко Б. Є. Польовий практикум з ботаніки / Б. Є. Якубенко, І. М. Григора. – К. : Арістей, 2008. – 260 с.
18. Методы изучения лесных сообществ / [Андреева Е. Н., Баккал И. Ю., Горшков И. И. и др.]. – СПб. : НИИ Химии СПбГУ, 2002. – 240 с.
19. Раритетна флора (Охорона, вивчення, реінтродукція) / [Парнікоза І. Ю., Шевченко М. С., Іноземцева Д. М. та ін.]. – К. : Київський екологокультурний центр, 2008. – 132 с.
20. Біотопи лісової та лісостепової зон України / [Дідух Я. П., Фіцайло Т. В., Коротченко І. А. та ін.]. – за ред. Я. П. Дідуха. – К. : ТОВ «МАКРОС», 2011. – 299 с.
21. Тищенко В. Пошук і способи лову кажанів // Кажани України та суміжних країн: керівництво для польових досліджень (Загороднюк І., Годлевська Л., Тищенко В., Петрушенко Я.). Праці Теріологічної школи. – Вип. 3, розд. III. – К., 2002. – С. 39-62.
22. Лісовий кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> . – Заголовок з екрана.
23. Постанова «Про порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» від 16 травня 2007 р. N 733 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-п> . – Заголовок з екрана.
24. Букша І.Ф. Теоретичні основи та практичні аспекти моніторингу біорізноманіття лісової рослинності // Науковий вісник УкрДЛТУ. – Вип. 13.3. – Львів, 2003. – С.69-75.
25. Смарагдова мережа в Україні / [Болтачов О. Р., Дідух Я. П., Дудкін О. В. та ін.] ; під ред. Л. Д. Проценка. – К. : Хімджест, 2011. – 192 с.
26. Посібник для визначення особливо цінних для збереження лісів у транскордонному регіоні Мармарошини (Румунія-Україна) та господарювання в них. – Львів: Ліга-прес, 2014. – 38 с.

ДОДАТКИ

Форма бланку опису рослинного угруповання ділянки, що планується під ОЦЗ

<i>Загальні відомості:</i>							
Категорія та підкатегорія виділеної території ОЦЗ (відповідно до рекомендацій FSC):							
Назва лісового господарства (лісництво, квартал, виділ):							
Географічний пункт розташування:							
Координати ділянки:							
Висота над рівнем моря, м:							
Площа ділянки, га:							
Оточення:							
Умови рельєфу:							
Ґрунтовий покрив:							
Рівень залягання ґрунтових вод від денної поверхні, м:							
Мертвий покрив, см:							
Аспект рослинного угруповання:							
<i>Лісівничо-таксаційні характеристики:</i>							
Тип лісорослинних умов:							
Формация, асоціація:							
Ярусність:							
Повнота:							
Склад за формулою:							
<i>Оцінка сучасного стану:</i>							
Походження (природне, штучне):							
Сучасний стан:							
Розподіл за віком (одновіковий, різновіковий):							
Плодоношення:							
Відновлення деревних видів, шт. / м ² :							
Діяльність тварин:							
<i>Прогноз господарського використання:</i>							
Тип власності на угіддя:							
Категорія і підкатегорія ОЦЗ:							
Потреба у здійсненні лісгосподарських заходів:							
Переведення до природно-заповідного фонду:							
Антропогенний вплив:							
<i>Відомості про виконавців:</i>							
Укладачі (П.І.Б., місце роботи, посада):							
Дата заповнення:							

Деревостан

Назва деревного виду	Ярус	Висота середня, м / діаметр стовбура, см	Фенологічна фаза	Життєвість виду	Повнота	Вік, років	Бонітет
1	2	3	4	5	6	7	8

Підріст (Загальна зімкнутість ____)

Назва деревного виду підросту	Середня висота виду, м / середній діаметр стовбуру, см	Середній вік особин, років	Фенологічна фаза (фенофаза)	Життєвість виду	Кількість, шт./ділянку (або м ²)
1	2	4	5	6	7

Чагарниковий ярус (Загальна зімкнутість ____)

Назва виду чагарників	Висота, м	Діаметр, см	Зімкнутість	Життєвість виду	Фенофаза	Кількість, шт.
1	2	3	4	5	6	7

Чагарничково-трав'яний ярус (Загальне проективне покриття (%) ____)

Назва виду трав'яних рослин та чагарничків	Ярус	Висота, см	Проективне покриття, %	Рясність	Розміщення виду	Фенофаза	Життєвість виду
1	2	3	4	5	6	7	8

Мохово-лишайниковий ярус (Загальне проективне покриття (%) ____)

Назва виду мохів або лишайників	Висота, см	Характер розміщення по площі ділянки	Проективне покриття, %	Характеристика субстрату, на якому зростає вид	Життєвість виду
1	2	3	4	5	6

Форма бланку опису ценопопуляції раритетного виду на ділянці, що планується під ОЦЗ

Дата опису:
Укладачі (П.І.Б., місце роботи, посада):
Вид рослини:
Документ, яким охороняється:
Географічні координати ділянки:
Розмір облікової площі, м×м:
Тип рослинності, формація, асоціація:
Походження фітоценозу (природне, штучне):
Умови рельєфу:
Висота над рівнем моря, м:
Ґрунтовий покрив:
Рівень залягання ґрунтових вод від денної поверхні, м:
Характер просторового розміщення ценопопуляції:
Основні загрози:

Номер рослини на обліковій ділянці	Фенофаза	Віддаль до найближчого сусіда (рослини цього ж виду), см або м	Життєвість	Загальна висота рослини, см	Віковий стан
1	2	3	4	5	6

Висновок:

